

Мініч Лариса Степанівна
викладач кафедри української мови
Національного університету
«Острозька академія»

УДК 811.161.2

Лексико-тематична парадигма часу в поезії М. Вінграновського

Анотація. У статті окреслено лексико-тематичну парадигму часу на основі поетичної мови М. Вінграновського. Основна увага приділяється аналізу концепта “час” та номінаціям, які репрезентують цей концепт у поезіях митця.

Ключові слова: концепт, концепт часу, тематична парадигма, лексична парадигма.

Summary. This article deals the lexical and thematic paradigm of time of the basis of M. Vingranovsky's poetic language. The main attention is paid to the analysis of the concept of “time” and the vocabulary that represents this concept.

Key words: concept, concept of time, thematic paradigm, lexical paradigm.

Постановка наукової проблеми та її значення. Освоєння реального часу в літературі здійснюється за специфічними законами творення художньої системи. Час у мистецтві слова, за справедливим визначенням Д. С. Лихачова, є об'єктом, суб'єктом і засобом пізнання життя [2, 209].

Аналіз основних досліджень свідчить про те, що проблемою просторово-часової семантики займалися багато мовознавців, зокрема теоретичним підґрунтям проблеми часо-простору стали дослідження М. М. Бахтіна [2], Ю. М. Лотмана [6], І. Є. Богданової [3], М. Д. Ахундова [1], А. И. Осипова [7] та інші. В працях цих дослідників висвітлено різні аспекти часо-просторової парадигми в художніх структурах.

Мета наукової розвідки – подати лексико-тематичну парадигму часу, проаналізовану на основі поетичної мови М. Вінграновського

Концепт часу досить цікавий та одночасно складний – крізь його призму сприймається все у світі. У ньому втілено світобачення епохи, поведінка людей, їх свідомість, ритм життя, ставлення до речей. Час – це

абстрактний феномен, він невидимий, недоступний для органів нюху та слуху. Доступ до таємниць часу можливий завдяки мові: уявлення про час та його якісне наповнення, яке сформовано у свідомості людини в результаті природного темпорального досвіду, втілено в знакову форму. Мовна репрезентація часу, як і будь-якої абстрактної назви, здійснюється за допомогою метафори.

Концепт формується на базі поняття, а основу поняття складає сукупність лексичних значень слова, які називають це поняття, тобто ім'я концепта. Для аналізованого концепта "час" номінаціями, які репрезентують цей концепт є лексема "час", яка реалізована у творчості М. Вінграновського в таких значеннях:

1. Назви часових одиниць та їх частин: **хвилина, час, день, вік:**

*"Маріє, мріє, мрієчко моя, моя Марієчко тривожна, твоїм гірким, як світ, ім'ям, мені звучить **хвилина** кожна"* [4, 82]; *"Вже неминуче буде сніг з **хвилини на хвилину**"* [4, 82]; *"Давно своїм вирлатим оком нас приглядав вирлатий **час**, і маємо: оце глибоко, а це ось мілко поміж нас..."* [4, 89]; *"На всі **часи** всевічна, невіджита, вона була тоненька, як теплінь, вона була, як чоловік і жінка "* [4, 145]; *"І ось вже стільки **днів** ми однокрило летимо і кожна мить загрожує падінням..."* [4, 18]; *"В гірчичнім світлі **днів** осінніх на літо старша, ти ідеши..."* [4, 19]; *"Познайомились **дні, день за днем** за собою, невелике життя засміялось і – вже..."* [4, 26]; *"То був мій перший **день** колись, стояло серце на колінах..."* [4, 37]; *"Ну що ж тепер мовчиши, мій **вік** цивілізованих калік?"* [4, 69]; *"Погойдаєши, вигойдаєши, вивчиши і на **вік**, і на єдину мить біля себе, вічна і всевишня знов научиши жити і любить!"* [4, 179].

2. Назви частин доби:

а) назви основних частин доби: **ранок, день, вечір, ніч** : *"Проглядають **ранки**, проглядають **ночі**, в голоді і холоді проглядають час"* [4, 86]; *"Ти – **ранок** мій, ти – південь мій і **вечір**, ти – **ніч** моя... хоч все на світі – втеча"* [4, 13]; *"І час гойдається, і гори, і **день**, і **ніч**, і щастя, і горе – чи не гойдаємося ми?"* [4, 41]; *"Є ще в світі душі і печальні очі, в спраглому чеканні виглядають нас,*

проглядають **ранки**, проглядають **ночі**, в голоді і холоді проглядають нас” [4, 86]; “Був **день** праворуч, **ніч** була ліворуч, і чорнобровий шлях лежав мені із верст...” [4, 145]; “Темніє **вечір**, вівці, і гороби, погуцали під гору дві смереки...” [4, 65]; “На синю синь води лягла від хмари тінь, просумувала хмара за собою. До **вечора** іде, холонучи, теплінь і тулиться до каменя щокою” [4, 84]; “У страсі скінчив **ніч** і в страсі **день** почав. Від страху і до страху ця любота...” [4, 108]; “На міднім небі **вечір** прочорнів Малі, без голосу у ніч летіли птиці...” [4, 112].

б) назви частин доби стосовно положення сонця та місяця: **південь, північ, передсвітання, схід, світанок, сутінки, досвіток**: “Ти – ранок мій, ти – **південь** мій і **вечір**...” [4, 13]; “Тіні предків моїх відійдуть на **світанці** і прокинеться світ у пташинім рою...” [4, 35]; “Ще все нам з ним – **передсвітання**: і перші сльози перших днів...” [4, 183]; “Бо вже встає **світання** над дідами, прокинулись дівчатонька й дуби...” [4, 126]; “У лісі темно. В лісі ніч. Сидить навпочіпки **світання**...” [4, 59]; “Несіть мене! Пора прийшла якраз! На **досвітку** її літак прикрилить...” [4, 120]; “...Дружина спить, і на столі лежать панчохи і в’язання і в шибці чорт стоїть до **рання**. Зоря і чорт на чорнім тлі” [4, 48]; “Сива стомлена **сутінь** снігів, слід сорочий і лисячий слід...” [4, 127].

3. Назви пір року: **весна, літо, осінь, зима**. Ці лексеми репрезентують календарні зміни пір року: “Кажу ж, кажу ж у звіреному сні у **зимі**, в **осені**, у **літі**, у **весні**: **весно, літом, восени, зимою** дві білих пісні рук твоїх зі мно”» [4, 13]; “...Я ще не знав такої легкості й свободи: чи то **весни** колиска запашна мене гойднула в чисті небозводи...” [4, 71]; “...І **весни** починалися із зим, і ти неподалеченьку ходила» [4, 98]; “На крилах журавлі **весна** вже сушить весла...” [4, 126]; “І та **весна**, і ця **весна**, як срібна усмішка весла” [4, 156]; “...Сеньйорито, вогонь по плечі – **осінь**, ви і осінній я” [4, 8]; “В невірнім вив’яленім **літі**, де в переліті вже крило, де сохнуть далі перемліті і за селом сидить село...” [4, 10]; “Прощалось **літо**. Тьмянів лист, і лев лежав під кленом, в прощанні літа син дививсь на лева і на мене” [4, 49]; “За

літом літо літо лове, чорніє ніч, де вчора день ходив...” [4, 103]; “Друже, товариство моє чисте! В нас роботи з **літа до зими**...” [4, 174]; “...Де молодію ще любов’ю щебече **літо** у вікно...” [4, 176]; “Лягла **зима** і білі солов’ї затьохкали холодними вустами...” [4, 139]; “Поснули – сплять оса з осиною, змерз чорний кетяг бузини, і літня хмара під осінньою плечем біліє край **зими**” [4, 148].

Лексичне оточення слова **осінь** характеризує цю пору року як таку, що за календарним циклом передує зимі, але зимі не лише, як порі року, але й зимі – як старості віку людини. Персоніфікований образ осені в одному ряду із “**осінь, Ви і осінній я**” зумовлює гармонійну єдність змісту, семантики, а особливо чуттєвого забарвлення поезії.

4. Назви місяців: **березень, січень, травень, серпень**: “Затям собі на віки вічні, навіки в собі загублю, на **березні твої, і січні**, на тихі тиші і на січі, затям собі, і замолю твоє обличчя...” [4, 142]; “Так це було спочатку: ніч і зойки сойки в плавнях..темнавий вітер, темні губи і темні трави **травня**...” [4, 162]; “Прилетіли коні – ударили в скроні..прилетіли в **серпні** – ударили в серце...” [4, 158].

5. Періоди часу по відношенню один до одного, в послідовності:

- Місяці (серпень, вересень, жовтень, березень та ін.: “Прилетіли коні – ударили скроні. Прилетіли в **серпні** – ударили серце” [4, 158]; “Затям собі на віки вічні, навіки в собі загублю, На **березні** свої і **січні**, на тихі тиші і на січі...” [4, 142]; “Так це було спочатку: ніч і зойки в плавнях...темнавий вітер, темні губи і темні трави **травня**” [4, 162].
- Дні тижня в протиставленні один одному: **вчора, завтра, позавчора, післязавтра, сьогодні, тепер, наавтра, позавчора, щодення**: “І липи темна тінь, горіха тінь прозора...в мені озвалося сріблясто-голубим, коли **учора, вчора – ізвечора** на сизім вогнищі дрімав між нами дим, і шепітливі руки говорили до рук моїх...” [4, 114]; “На віки вічні, і **наавтра**, як і на **вчора**, як **тепер**, як мерзлу землю гріє

ватра, – докив землі я не помер” [4, 81]; “Я сьогодні не дивлюсь на тебе – де я? Я сьогодні – вчора й позавчора – де я?” [4, 154]; “Що посміхалося – сьогодні у задумі. І що журилося – не журиться, мовчить. Мовчить печаль, і сум мовчить у сумі, і ти мовчиш...” [4, 103]; “Ти не вона. Ти є мій сум. У миготливості щодення ти є мені оте імення яке несу, не донесу” [4, 106].

Заслуговує уваги особливий характер вживання лексеми **сьогодні**, яка виступає як особливий, своєрідний художній спосіб акцентуації пріоритетного в кожній людині.

6. Назви тривалих часових періодів стосовно цього моменту: **минуле, теперішнє, прийдешнє, майбутнє**: *“Мій день народження – це ти. Повите муками у тебе є минуле” [4, 39]; “Сучасна мить мені вже – як минуле, сучасна мить мені – як майбуття” [4, 124]; “В первонароджену хвилину чистоти з тобою обмінялись ми серцями – моє майбутнє в грудях носиш ти, а твої муки я повив піснями” [4, 39]; “Това дорога – мої там кроки, і голос, і луна, дитинна давнина – все при мені” [4, 143]; “Передчуттям любові і добра і в ці рази я тішусь і радію! Немов перегра давності стара, щось знову обіцяє на надію” [4, 147].*

Нерідко структура такого плану з часовими компонентами становить цілісну динамічно-образну єдність, відображаючи певні події, роздуми і почуття ліричного героя. Поезії М.Вінграновського яскраво демонструють зіставний і одночасно протиставний характер окремих часових сегментів, зокрема – **минуле-майбутнє, теперішнє-сучасне-минуле**, композиційна семантика яких створює відповідні колізії.

7. Назви невизначених відрізків часу: **час, вічність, мить, миттєвість, віки, літа, роки, пора, епоха, ера, тисячоліття, століття**: *“...А ми собі малі та молоденькі ідем додому в звечоровий час” [4, 91]; “За вічність п’ю – вона тебе відкрила, кохана, спи..За споминів гаї!!!” [4, 124]; “Синій сон у небесному морі, сплять часи, і віки, і літа, я лечу у сіянні прозорім трутись зорі німі об літак...” [4, 113]; “На віки вічні, і на завтра,*

як і на вчора, як тепер, як мерзлу землю гріє ватра, – доки в землі яне помер” [4, 81]; “Щасливий **вік** той, у якому живе твій подих долі й мрій...” [4, 38]; “І кожна **мить** загрожує падінням добре терпляча дорога моя...” [4, 18]; “Погойдаєш, вигойдаєш, вивчиши і на **вік**, і на єдину **мить** біля себе, вічна і всевишня, знов научиши жити і любити!” [4, 179]; “Я дві **пори** в тобі люблю. Одну, коли сама не знаєш, чого тиждеш, чого бажаєш – уваги, ревности, жалю?” [4, 19]; “Не те я думав...ось вже стільки **літ** за мною тінь твоя марю ходити золоті слова любові дорогої мені звучать на спечених вустах” [4, 11]; “Де рука твоя, де рука моя – не живе там ніч золота. Коло кола ти, коло кола я, заліта душа за **літа**” [4, 104]; “Приносив дар фантазії і дум, що проживем красиво ми, як птиці...Як **час** іде!.. **Літа** – як блискавиці! Я поетичним вереснем іду” [4, 122]; “Дорогоцінні **дні** я біля тебе знищив, за спалені **роки** нічого не просив я. Навколо тебе в їхнім попелищі росте покора і росте безсилля” [4, 107]; “Ви чуєте? Ви чуєте – він спить! Я жду Вас, товариство, як **епоху!**” [4, 120]; “Вона зіходить раз в **тисячоліття**, одна між зір не знає пустоцвіття, вона проходить між людських сердець” [4, 172]; “То – Сон-Шевченко виснений **століттям** для пробудіння всіх синів й **століть**” [4, 196].

Серед лексем, які формують часовий поетичний контекст М.Вінграновського, значну групу складають часові прислівники, зокрема: **навіки, звечора, вічно, довіку, щоденно, вовіки, нині, середночі, давно**: “В ніч кам’яну, коли темно надії й тривозі – будь при мені, будь **навіки** мені при мені...” [4, 270]; “Нам **вічно** треба небом жити, по шию будучи в планеті!! Якби я міг розворожить міщанство в реактивнім леті...” [4, 37]; “І я іду дорогою Любові, і **вічно** не пройду її ніяк...” [4, 46]; “Поїхали на Сквиру, на гриби, на свіже слово, на меду на темні, поїхали за тінями орди, що **вічно** юні, **вічно** і зелені” [4, 93]; “Ти серцезнавцю, **вовіки** і **нині** знаєш ти вес на дорозі людській, прошу: прости по своїй благодистині всі недомовки в молитві моїй” [4, 144]; “Вночі **середночі**, хтось тихо до мого слова підійшов, і став

дивитися і дихать, ія відчув: так диха лихо...” [4, 182]; “*У тепле небо дивились води, і пісня у вікні – давно воно мені, все при мені*” [4, 143].

Отже, у поезії М.Вінграновського концепт час, як центральний компонент концептосфери часу, переважно виступає лише загальною абстракцією, автор рідко наділяє центральну лексему певними якостями чи рисами. Окремі часові репрезентанти сьогодення, теперішній час і події в ньому, як яскраві демонстратори синергізму у творах М.Вінграновського, неминуче опираються на день вчорашній, на нашу історію, минуле українського народу, його споконвічні традиції. Через сучасне з глибини історії народу герой М.Вінграновського заглядає у майбуття.

Література:

1. Ахундов М.Д. Проблема переривчастості та непереривчастості простору і часу / М.Д. Ахундов. – М., 1974.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
3. Богданова І.Є. Стилїстика художнього простору у творчості харківських поетів-романтиків 20-40 років ХІХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.01 / І.Є. Богданова. – Харків, 2002.
4. Вінграновський М.С. Вибрані твори. - К.: Дніпро, 1986.
5. Лихачёв Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М., 1979.
6. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю. М. Лотман. – Л.: Просвещение, 1972.
7. Осипов А.И. Пространство и время как категории мировосприятия и регуляторы практической деятельности. – Минск, 1989.